

РОЗРОБНИКИ СИЛАБУСУ:

1. проф. М'ясоєдов В.В.

(прізвище, ім'я та по-батькові, посада, вчене звання, науковий ступінь)

2. доц. Джемєєв В. Ю., канд. біол. наук

(прізвище, ім'я та по-батькові, посада, вчене звання, науковий ступінь)

3.

(прізвище, ім'я та по-батькові, посада, вчене звання, науковий ступінь)

ДАНІ ПРО ВИКЛАДАЧІВ, ЩО ВИКЛАДАЮТЬ ОСВІТНІЙ КОМПОНЕНТ

Прізвище, ім'я, по батькові, посада, вчене звання, науковий ступінь
Джамєєв Вадим Юрійович, доц., канд. біол. наук

Професійні інтереси, посилання на профайл викладача (на сайті
університету, кафедри, в системі Moodle та інше.

Контактний телефон 707-73-36

Корпоративна пошта викладача vy.dzhamieiev@kntmu.edu.ua

Консультації

(очні консультації: розклад та місце проведення; онлайн консультації:
розклад, посилання на електронні ресурси)

Локація пр. Науки 4, будинок А, 2 поверх, к. 9

ВСТУП

Силабус навчальної дисципліни «Молекулярна біологія в медицині» складений відповідно до освітньо-професійної програми (далі – ОПП) «Медицина» та Стандарту вищої освіти України (далі – Стандарт), другий (магістерський) рівень, галузі знань 22 “Охорона здоров'я”, спеціальності 228 — «Медицина» (за умови наявності)

Опис навчальної дисципліни (анотація).

Курс III

Конкретний семестр/навчальний рік II семестр, 2020-2021 н.р.

Обсяг дисципліни (3,0 кредити ЄКТС, з них 6 год. лекцій, 12 год. практичних занять, 2 год. лабораторних занять, 70 год. СРС)

Згідно з навчальним планом додипломної підготовки лікарів другого (магістерського) рівня за спеціальністю «Медицина», вивчення навчальної дисципліни «Молекулярна біологія в медицині» здійснюється студентами на III курсі у II семестрі. Дисципліна надає студентам базові знання з молекулярної основи функціонування живих організмів і спрямовує на розуміння можливості використання цих знань для розробки сучасних методів діагностики, лікування та профілактики захворювань, які здійснюються на клітинному та молекулярному рівні та забезпечують високу точність терапії, її індивідуальність та низький рівень інвазивності. Молекулярна біологія поглиблює та узагальнює знання та вміння із профільних теоретичних дисциплін та сприяє формуванню бази для успішного опанування клінічними професійно-практичними дисциплінами. Викладання дисципліни передбачає лекції, практичні заняття та самостійну роботу студентів.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є загальні закономірності структурної організації біологічних макромолекул та молекулярні механізми збереження і реалізації генетичної інформації.

Міждисциплінарні зв'язки: медична біологія, медична хімія, біологічна та біоорганічна хімія, гістологія, цитологія та ембріологія, анатомія людини, фізіологія, медична та біологічна фізика, мікробіологія, вірусологія та імунологія, фармакологія, медична генетика, молекулярна медицина.

Пререквізити: медична біологія, медична хімія, біологічна та біоорганічна хімія, гістологія, цитологія та ембріологія, анатомія людини, фізіологія, медична та біологічна фізика, мікробіологія, вірусологія та імунологія, фармакологія, медична генетика.

Постреквізити: молекулярна медицина.

Посилання на сторінку навчальної дисципліни в MOODLE

---

1. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1.1. Метою вивчення навчальної дисципліни є набуття студентами системних знань про загальні закономірності структурної організації біологічних макромолекул та молекулярні механізми збереження і реалізації генетичної інформації, що необхідні для подальшого вивчення дисциплін, які необхідні для забезпечення природничо-наукової та професійно-практичної підготовки, засвоєння сучасних проблем та досягнень молекулярної медицини.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни є

- вміти пояснювати прояви життєдіяльності організму людини на різних стадіях онтогенезу на молекулярному та клітинному рівнях;
- пояснювати причини спадкових і мультифакторних захворювань, спираючись на знання механізмів збереження та реалізації генетичної інформації у живих клітинах;
- розуміти новітні методи діагностики та лікування, що виникли на основі досягнень молекулярної біології;
- вміти креативно ставитися до навчання шляхом екстраполяції напрямків розвитку молекулярно-генетичних досліджень і передбачувати використання певних наукових досягнень у розробці майбутніх методів діагностики та лікування.

1.3. Компетентності та результати навчання, формуванню яких сприяє дисципліна (взаємозв'язок з нормативним змістом підготовки здобувачів вищої освіти, сформульованим у термінах результатів навчання у ОПП та Стандарті).

1.3.1. Вивчення навчальної дисципліни забезпечує опанування студентами компетентностей:

- **інтегральна:** здатність інтерпретувати загально-біологічні закономірності, що лежать в основі процесів життєдіяльності людини, знаходити зв'язок між станом здоров'я людини та особливостями її спадкового апарату.
- **загальні:** 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу біологічних знань, здатність постійно вчитися і набувати сучасні знання.
2. Здатність застосовувати теоретичні знання у практичній діяльності.
3. Знання та розуміння молекулярної біології та вміння використовувати набуті знання в опануванні суміжних дисциплін.
- **спеціальні (фахові, предметні):** 1. Здатність використовувати знання молекулярних основ спадковості, механізмів розвитку спадкових і набутих хвороб людини у практичній діяльності лікаря.
2. Спроможність застосовувати знання сучасних досягнень молекулярної біології у практичній діяльності.
3. Здатність використовувати отримані знання у практиці охорони здоров'я професійної діяльності та збереженні навколишнього середовища.

1.3.2. Вивчення навчальної дисципліни забезпечує набуття студентами наступних **програмних результатів навчання:**

ПРН 1 здобуття особою загальних та спеціальних фундаментальних і професійно-орієнтованих знань, умінь, навичок, компетентностей, необхідних для виконання типових професійних завдань, пов'язаних з її діяльністю в медичній галузі на відповідній посаді

ПРН 3 здатність застосовувати набуті знання, навички та розуміння для вирішення типових задач діяльності лікаря, сфера застосування яких передбачена переліками синдромів та симптомів, захворювань, невідкладних станів, лабораторних та інструментальних досліджень, медичних маніпуляцій

ПРН 20 здатність застосовувати набуті знання щодо існуючої системи охорони здоров'я для оптимізації власної професійної діяльності та участі у вирішенні практичних завдань галузі.

1.3.3. Вивчення навчальної дисципліни забезпечує набуття студентами наступних **соціальний навичок (Soft skills):**

---

2. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	вечірня форма навчання
Кількість кредитів — 3,0	Галузь знань <u>22 «Охорона здоров'я»</u> (шифр і назва)	За вибором	
Загальна кількість годин — 90	Спеціальність: <u>228 «Медицина»</u>	Рік підготовки:	
		3-й	-й
		Семестр	
		2-й	-й
Годин для денної (або вечірньої) форми навчання: аудиторних — 20 самостійної роботи студента — 70	Освітній ступінь: <u>магістр</u> ОПП	Лекції	
		6 год.	год.
		Практичні, семінарські	
		12 год.	год.
		Лабораторні	
		2 год.	год.
		Самостійна робота	
		70 год.	год.
Індивідуальні завдання: 10 год.			
Вид контролю: залік			

2.1 Опис дисципліни

2.2.1 Лекції

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	Види лекцій
1	Предмет і завдання молекулярної біології. Історія розвитку молекулярної біології та її досягнення. Основні методи дослідження	2	Інформаційна
2	Гени, їхні види, структура та експресія. Регуляція експресії генів у прокариот і еукаріот	2	Інформаційна
3	Методи генної інженерії. Дослідження нуклеїнових кислот. Використання методів генетичної інженерії у науці та медицині	2	Інформаційна
	Всього годин	6	

2.2.2 Семінарські заняття

2.2.3 Практичні заняття

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	Методи навчання	Форми контролю
1	Структура і компактизація ДНК. Формування хроматину. Епігенетичні мітки стану хроматину. Гістоновий код. Клітинна пам'ять	2	розповідь-пояснення, презентація	тестовий контроль
2	Реплікація ДНК у прокаріот та еукаріот. Властивості ферментів реплікації. Проблема кінцевої реплікації	2	розповідь-пояснення, презентація	усне опитування
3	Структура прокаріотичних і еукаріотичних генів. Фактори транскрипції. Ініціація синтезу РНК. Еукаріотичні РНК-полімерази. Елонгаційний цикл. Термінація	2	розповідь-пояснення, презентація	тестовий контроль
4	Регуляція експресії генів у прокаріот і еукаріот. Процесинг матричної і некодуючих РНК. Синтез і дозрівання малих і мікроРНК	2	розповідь-пояснення, презентація	усне опитування
5	Генна інженерія. Методи рекомбінантних ДНК. Використання методів генетичної інженерії у науці та медицині	2	розповідь-пояснення, презентація	тестовий контроль
6	Заключне практичне заняття, залік	2	репродуктивний	залік
	Всього годин	14		

2.2.4. Лабораторні заняття

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	Методи навчання	Форми контролю
1	Техніка молекулярно-біологічних досліджень	2	розповідь-пояснення	усне опитування
	Всього годин	2		

2.2.5. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	Методи навчання	Форми контролю
1	Предмет і завдання молекулярної	4	—	—

	біології. Історія розвитку молекулярної біології та її досягнення. Основні методи дослідження			
2	Структура і компактизація ДНК. Утворення та підтримання просторової функції та активності хроматину	8	—	—
3	Реплікація ДНК у прокаріот та еукаріот. Властивості ферментів реплікації. Проблема кінцевої реплікації	8	—	—
4	Структура прокаріотичних і еукаріотичних генів. Фактори транскрипції. Ініціація синтезу РНК. Еукаріотичні РНК-полімерази. Елонгаційний цикл. Термінація	8	—	—
5	Регуляція експресії генів у прокаріот і еукаріот. Процесинг матричної і некодуючих РНК. Синтез і дозрівання малих і мікроРНК	8	—	—
6	Синтез білка. Структура і значення тРНК. Неоднозначність спарювання нуклеотидів. Рибосоми. Фактори трансляції. Укладання білкових молекул, шаперони.	8	—	—
7	Генна інженерія. Методи рекомбінантних ДНК. Вектори клонування. Створення геномних і клонованих ДНК бібліотек. Гібридизація нуклеїнових кислот.	8	—	—
8	Генна інженерія. Полімеразна ланцюгова реакція. Секвенування ДНК. Використання методів генетичної інженерії у науці та медицині	8	—	—
9	Індивідуальна самостійна робота: опрацювання навчальної та наукової літератури, написання есе, підготовка доповіді на конференцію тощо	10	бесіда	реферат, виступ на задану тему
	Всього годин	70		

УВАГА! При заповненні в таблицях методів навчання та форм контролю викладачі мають можливість скористатися запропонованим нижче матеріалом і додати власні напрацювання.

Методи навчання (наводяться лише ті, які використовуються під час викладання дисципліни): розповідь-пояснення, бесіда, лекція, ілюстрація, демонстрація, презентація, відеороліки, відеофільми, дискусія, круглий стіл, ділова, рольова, імітаційна гра, моделювання процесів і ситуацій, делегування повноважень, кейс-метод, метод проєктів, дебати, метод «Мозковий штурм», вебінар, спаринг-партнерство (навчання в парах), коучинг (тренінг), віртуальна консультація, віртуальний тьюторіал, брифінг, інтерв'ю, метод «дельфі», метод «фішбоун», віртуальна операційна, стандартизований пацієнт, використання манекенів високого рівня, міждисциплінарний тренінг та інші.

Методи контролю (наводяться лише ті, які використовуються під час викладання дисципліни):

Поточний контроль: усне опитування (індивідуальне і фронтальне); письмове опитування; тестовий контроль; творчі завдання; індивідуальні завдання; реферати; анотації; метод портфоліо; взаємоконтроль; самоконтроль; доповідь; виступ на задану тему; стендова доповідь та інші.

Підсумковий контроль: іспит, диференційований залік, залік.

3. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

3.1. Оцінювання успішності навчання здобувачів освіти здійснюється на підставі чинної «Інструкції з оцінювання навчальної діяльності здобувачів освіти ХНМУ»

Система оцінювання та вимоги:

- *види контролю – попередній, поточний та підсумковий;*
- *форми – індивідуальний, груповий та фронтальний;*
- *методи поточного контролю: усне опитування, співбесіда, розв'язування ситуаційних задач та інші методи письмового контролю, практична перевірка сформованих професійних умінь, тестовий контроль, спостереження;*
- *методи підсумкового контролю: залік на останньому занятті у формі письмової контрольної роботи, яка включає тестові завдання, теоретичні питання та контроль практичних навичок (розв'язування ситуаційних вправ, аналіз даних інструментальних досліджень тощо);*
- *залік виставляється студенту, який відвідав усі навчальні заняття, склав усі теми та виконав індивідуальну самостійну роботу.*

Ліквідація академічної заборгованості (відпрацювання): пропущені заняття та незадовільні оцінки відпрацьовуються у встановленому у ХНМУ порядку.

3.2. Питання до заліку та іспиту:

1. Мета і завдання молекулярної біології у пізнанні основних закономірностей життєдіяльності.

2. Основні етапи розвитку молекулярної біології та молекулярної генетики.
3. Практичне значення досягнень молекулярної біології.
4. Перспективи використання новітніх досягнень біотехнологій в клінічній медицині. Поняття про молекулярну медицину.
5. Структура, хімічний склад і функції ДНК.
6. Організація і типи подвійних спіралей ДНК.
7. Рівні компактизації ДНК у прокариот і еукариот.
8. Хроматин та його молекулярна організація.
9. Доменна структура корових гістонів. Формування нуклеосом.
10. Хроматинові фібрили.
11. Петельна організація хроматину. Суперспіралізація.
12. Метафазні хромосоми.
13. Епігенетичні мітки стану хроматину. Пострансляційна хімічна модифікація гістонів. Сайти та види хімічної модифікації гістонів: ацетилювання, метилування, убіквітинування, фосфорилування. Гістоновий код.
14. Клітинна пам'ять.
15. Базові принципи організації геномів вірусів, прокариотів і еукариотів.
16. Реплікація ДНК у бактерій та еукариот. Сутність полімеразної реакції.
17. Структура та властивості ДНК-полімерази. Полімеразний реакційний цикл.
18. Таутомеризація азотних основ як основна причина виникнення спонтанних помилок процесу синтезу ДНК.
19. Ініціація реплікації ДНК у бактерій та еукариот.
20. Структура і властивості ДНК-хелікази. Значення завантажувача в активації ДНК-хелікази.
21. Особливості будови точок початку реплікації. Значення інвертованих повторів у формуванні оріджинів.
22. Структура та значення SSB-білків.
23. ДНК-топоізомерази. Цикл активності та значення топоізомерази I.
24. Бактеріальні та еукариотичні ДНК-полімерази та їхні функції.
25. Проблема афінності ДНК-полімераз до молекули ДНК. Функції обруча (зажима), що ковзає.
26. Значення РНК-праймази. Праймазна активність ДНК-полімерази α еукариотів.
27. Реплікативне око та реплікативна вилка. Синтез лідерного ті відстаючого ланцюгів. Фрагменти Окадзаки.
28. Проблема кінцевої реплікації. Теломери і теломерази.
29. Ген як одиниця генетичної інформації.
30. Експресія генів — комплекс механізмів реалізації генетичної інформації. Центральна догма молекулярної біології.
31. Класифікація генів згідно з їхніми функціями.
32. Загальна структура гена. Типи й характеристика генетичних конструкцій: моноцистронні та поліцистронні гени, оперони, переривчасті гени.

33. Функціональні частини генів. Особливості структури промоторів. Ділянки впізнавання і зв'язування РНК-полімерази та регуляторів транскрипції.
34. Кодуюча частина гена. Термінатор.
35. Синтез РНК в *E. coli*. Бактеріальні РНК-полімерази. Кор-фермент і холо-фермент.
36. Елонгаційний цикл транскрипції.
37. Термінація. Типи термінаторів бактеріальних генів.
38. Транскрипція в еукариот. Еукаріотичні РНК-полімерази.
39. Ініціація транскрипції генів, які кодують білки.
40. Структура еукаріотичного промотору, що зв'язує РНК-полімеразу II. Базальні, проксимальні та дистальні сіс-елементи.
41. Компоненти преініціаторного комплексу. Загальні та специфічні фактори транскрипції.
42. Полімеризація пре-мРНК.
43. Термінація транскрипції пре-мРНК.
44. Ініціація транскрипції РНК-полімеразами I і III.
45. Значення модифікацій гістонів та ремоделювання хроматину в активації еукаріотичних генів.
46. Механізми та значення процесингу мРНК еукариотів.
47. Кепування 5'-кінця про-мРНК. Структура 5'-кепу.
48. Сплайсинг — вирізання інтронів. Консенсусні послідовності в інтронах генів людини, що необхідні для їхнього визначення. Роль малих ядерних РНК у механізмі сплайсингу.
49. Феномен альтернативного сплайсингу та його значення.
50. Поліаденілування 3'-кінця про-мРНК.
51. Особливості процесингу транспортних, рибосомних, малих та інтерферуючих РНК.
52. РНК та її хімічна структура. Нуклеотидний склад РНК. Нетипові азотисті основи РНК та їхнє значення.
53. РНК — найстаріша універсальна інформаційна молекула з каталітичними властивостями. Рибозими.
54. Види РНК, їхня будова та функції: транспортна РНК, рибосомна РНК, малі ядерні та малі ядерцеві РНК, малі інтерферуючі РНК (мікроРНК), високомолекулярні РНК.
55. Трансляція (синтез білка). Компоненти трансляційного комплексу.
56. Структура та функції тРНК. Неоднозначність спарювання нуклеотидів у першій позиції антикодона і третій позиції кодона.
57. Активація амінокислот, утворення аміноацил-тРНК. Аміноацил-тРНК-синтази.
58. Молекулярна організація рибосом прокариот і еукариот. Рибосомні РНК та рибосомні білки.
59. Елонгація трансляції (синтез поліпептидного ланцюга).
60. Взаємодія аміноацил-тРНК з А-сайтом рибосоми. Фактор трансляції EF1. Акомодація аміноацил-тРНК в рибосомі.

61. Механізм утворення пептидного зв'язку. Транслокація рибосоми.
62. Ініціація трансляції, збирання трансляційного комплексу у прокаріот і еукаріот. Послідовності, що забезпечують упізнавання стартового кодону.
63. Значення факторів трансляції в механізмах синтезу білка.
64. Особливості синтезу білка в цитоплазмі та на мембранах ендоплазматичного ретикулуму. Полірибосома.
65. Термінація трансляції. Релізінг-фактори.
66. Вплив антибіотиків на синтез білка.
67. Котрансляційне укладання білка. Створення функціонально активного білка. Шаперони та шапероніни.
68. Посттрансляційна хімічна модифікація білків та її значення.
69. Види транскрипційних факторів та особливості їхньої взаємодії із ДНК в області промоторних ділянок генів.
70. Загальна характеристика регуляції транскрипції оперонних генів прокаріот. Типи регуляції за участі білкових факторів транскрипції та низькомолекулярних регуляторів.
71. Контроль експресії лактозного оперона *E. coli*. Негативний індукцибельний та позитивний індукцибельний механізми регуляції.
72. Контроль експресії триптофанового оперона *E. coli*. Позитивний репресибельний механізм регуляції. Атенуація триптофанового оперона.
73. Значення просторового стану геному для інтенсивності експресії генів. Топологічна регуляція експресії бактеріальних генів.
74. Гуаніновий рибоперемікач.
75. Аутогенний контроль експресії рибосомних білків.
76. Особливості регуляції експресії еукаріотичних генів. Регуляції активності факторів транскрипції у еукаріот.
77. Збирання преініціаторного комплексу на промоторі еукаріотичного гену.
78. Структура і функціональний стан хроматину. Виборча конденсація хроматину.
79. Гетерохроматин та еухроматин. Виникнення і роль гетерохроматину.
80. Значення посттрансляційних модифікацій гістонових білків для просторової структури хроматину. Молекулярні ознаки стану хроматину.
81. Зміна гістонового коду та ремоделювання хроматину.
82. Метилування ДНК. Значення й еволюція процесу метилування цитозину. Значення метилування ДНК у геномному імпринтингу.
83. Епігенетичний код як комплекс надгенетичних механізмів регуляції експресії еукаріотичних генів.
84. Значення епігенетичного коду у механізмах клітинної пам'яті. Значення негістонових білків у спадкуванні тривимірної структури хроматину.
85. Механізм успадкування схеми метилування.
86. Механізм інактивації Х-хромосоми у клітинах жіночого організму ссавців. Тільца Барра.
87. Значення статевого хроматину для діагностування хромосомних захворювань.

88. Дослідження нуклеїнових кислот. Виділення та очищення ДНК із рослинних, тваринних і бактеріальних клітин.
89. Вектори клонування (плазмід, бактеріофаги, косміди, штучні хромосоми). Структура плазмідного вектора.
90. Принципи конструювання рекомбінантної ДНК. Рестриктази і лігази.
91. Трансформація рекомбінантної ДНК у бактеріальні клітини шляхом електропорації.
92. Ампліфікація фрагментів ДНК, що вбудовані у плазмиду, в бактеріях.
93. Види електрофорезу, які використовуються для розділення макромолекул.
94. Електрофорез ДНК в агарозному гелі. Використання бромистого етидію для ідентифікації фрагментів ДНК у гелі.
95. Створення геномних бібліотек. Метод дробовика.
96. Синтез клонованої ДНК та створення кДНК бібліотек.
97. Гібридизація нуклеїнових кислот. Вплив зовнішніх умов (температури, хімічного складу середовища) на точність гібридизації.
98. Скринінг специфічних рекомбінантних ДНК.
99. Ідентифікація фрагментів ДНК методом гібридизації із використанням радіоактивних ДНК-зондів: ДОТ-блоттинг та Саузерн-блоттинг.
100. Ампліфікація фрагментів ДНК *in vitro*. Полімеразна ланцюгова реакція. Ампліфікатори.
101. Секвенування ДНК за методом Сенгера. Використання праймерів, що мічені радіоактивними ізотопами або флуоресцентними групами.
102. Піросеквенування. Нанопорове секвенування.
103. Методи ідентифікації особин у судовій експертизі: фінгерпринтинг ДНК.
104. Використання мікроереїв (ДНК-чипів) у наукових дослідженнях та медичній діагностиці. Структура мікроерея.
105. Аналіз тотальної експресії генів (сумарної мРНК) за допомогою мікрочіпа.
106. Використання ДНК-чипів для діагностики інфекційних захворювань.
107. Флуоресцентна гібридизація *in situ* (FISH).
108. Використання FISH-методу для виявлення хромосомних транслокацій, каріотипування, ідентифікації мутантних генів.
109. CRISPR-Cas системи та їх значення у механізмі бактеріального імунітету. Етапи функціонування CRISPR-Cas систем.
110. Класи і типи CRISPR-Cas. Особливості структури та функціонування CRISPR-Cas систем I та II класів.
111. CRISPR-Cas9 як найбільш зручна система.
112. Плазмиди, що використовуються у CRISPR-Cas9 технології.
113. Особливості структури та функціонування білка Cas9.
114. Застосування CRISPR-Cas9 для редагування геномів, регуляції активності генів та візуалізації локусів через флуоресценцію.

3.3. Контрольні питання

1. Новітні досягнення біотехнології у клінічній медицині. Поняття про молекулярну медицину.
2. Структура, хімічний склад і функції ДНК.
3. Організація і типи подвійних спіралей ДНК.
4. Рівні компактизації ДНК у прокариот і еукаріот.
5. Хроматин та його молекулярна організація.
6. Доменна структура корових гістонів. Формування нуклеосом.
7. Хроматинові фібрили.
8. Петельна організація хроматину. Суперспіралізація.
9. Метафазні хромосоми.
10. Епігенетичні мітки стану хроматину. Пострансляційна хімічна модифікація гістонів. Сайти та види хімічної модифікації гістонів: ацетилювання, метилування, убіквітинування, фосфорилування. Гістоновий код.
11. Клітинна пам'ять.
12. Базові принципи організації геномів вірусів, прокариотів і еукаріотів.
13. Реплікація ДНК у бактерій та еукаріот. Сутність полімеразної реакції.
14. Структура та властивості ДНК-полімерази. Полімеразний реакційний цикл.
15. Таутомеризація азотних основ як основна причина виникнення спонтанних помилок процесу синтезу ДНК.
16. Ініціація реплікації ДНК у бактерій та еукаріот.
17. Структура і властивості ДНК-хелікази. Значення завантажувача в активації ДНК-хелікази.
18. Особливості будови точок початку реплікації. Значення інвертованих повторів у формуванні оріджинів.
19. Структура та значення SSB-білків.
20. ДНК-топоізомерази. Цикл активності та значення топоізомерази I.
21. Бактеріальні та еукаріотичні ДНК-полімерази та їхні функції.
22. Проблема афінності ДНК-полімераз до молекули ДНК. Функції обруча (зажима), що ковзає.
23. Значення РНК-праймази. Праймазна активність ДНК-полімерази α еукаріотів.
24. Реплікативне око та реплікативна вилка. Синтез лідерного ті відстаючого ланцюгів. Фрагменти Окадзаки.
25. Проблема кінцевої реплікації. Теломери і теломерази.
26. Ген як одиниця генетичної інформації.
27. Експресія генів — комплекс механізмів реалізації генетичної інформації. Центральна догма молекулярної біології.
28. Класифікація генів згідно з їхніми функціями.
29. Загальна структура гена. Типи й характеристика генетичних конструкцій: моноцистронні та поліцистронні гени, оперони, переривчасті гени.
30. Функціональні частини генів. Особливості структури промоторів. Ділянки впізнавання і зв'язування РНК-полімерази та регуляторів транскрипції.

31. Кодуюча частина гена. Термінатор.
32. Синтез РНК в *E. coli*. Бактеріальні РНК-полімерази. Кор-фермент і холо-фермент.
33. Елонгаційний цикл транскрипції.
34. Термінація. Типи термінаторів бактеріальних генів.
35. Транскрипція в еукаріот. Еукаріотичні РНК-полімерази.
36. Ініціація транскрипції генів, які кодують білки.
37. Структура еукаріотичного промотору, що зв'язує РНК-полімеразу II. Базальні, проксимальні та дистальні *cis*-елементи.
38. Компоненти преініціаторного комплексу. Загальні та специфічні фактори транскрипції.
39. Полімеризація пре-мРНК.
40. Термінація транскрипції пре-мРНК.
41. Ініціація транскрипції РНК-полімеразами I і III.
42. Значення модифікацій гістонів та ремоделювання хроматину в активації еукаріотичних генів.
43. Механізми та значення процесингу мРНК еукаріотів.
44. Кепування 5'-кінця про-мРНК. Структура 5'-кепу.
45. Сплайсинг — вирізання інтронів. Консенсусні послідовності в інтронах генів людини, що необхідні для їхнього визначення. Роль малих ядерних РНК у механізмі сплайсингу.
46. Феномен альтернативного сплайсингу та його значення.
47. Поліаденілування 3'-кінця про-мРНК.
48. Особливості процесингу транспортних, рибосомних, малих та інтерферуючих РНК.
49. РНК та її хімічна структура. Нуклеотидний склад РНК. Нетипові азотисті основи РНК та їхнє значення.
50. РНК — найстаріша універсальна інформаційна молекула з каталітичними властивостями. Рибозими.
51. Види РНК, їхня будова та функції: транспортна РНК, рибосомна РНК, малі ядерні та малі ядерцеві РНК, малі інтерферуючі РНК (мікроРНК), високомолекулярні РНК.
52. Трансляція (синтез білка). Компоненти трансляційного комплексу.
53. Структура та функції тРНК. Неоднозначність спарювання нуклеотидів у першій позиції антикодона і третій позиції кодона.
54. Активація амінокислот, утворення аміноацил-тРНК. Аміноацил-тРНК-синтази.
55. Молекулярна організація рибосом прокаріот і еукаріот. Рибосомні РНК та рибосомні білки.
56. Елонгація трансляції (синтез поліпептидного ланцюга).
57. Взаємодія аміноацил-тРНК з А-сайтом рибосоми. Фактор трансляції EF1. Акомодація аміноацил-тРНК в рибосомі.
58. Механізм утворення пептидного зв'язку. Транслокація рибосоми.
59. Ініціація трансляції, збирання трансляційного комплексу у прокаріот і еукаріот. Послідовності, що забезпечують упізнавання стартового кодону.

60. Значення факторів трансляції в механізмах синтезу білка.
61. Особливості синтезу білка в цитоплазмі та на мембранах ендоплазматичного ретикулуму. Полірибосома.
62. Термінація трансляції. Релізінг-фактори.
63. Вплив антибіотиків на синтез білка.
64. Котрансляційне укладання білка. Створення функціонально активного білка. Шаперони та шапероніни.
65. Посттрансляційна хімічна модифікація білків та її значення.
66. Види транскрипційних факторів та особливості їхньої взаємодії із ДНК в області промоторних ділянок генів.
67. Загальна характеристика регуляції транскрипції оперонних генів прокариот. Типи регуляції за участі білкових факторів транскрипції та низькомолекулярних регуляторів.
68. Контроль експресії лактозного оперона *E. coli*. Негативний індукцибельний та позитивний індукцибельний механізми регуляції.
69. Контроль експресії триптофанового оперона *E. coli*. Позитивний репресибельний механізм регуляції. Атенуація триптофанового оперона.
70. Значення просторового стану геному для інтенсивності експресії генів. Топологічна регуляція експресії бактеріальних генів.
71. Гуаніновий рибоперемікач.
72. Аутогенний контроль експресії рибосомних білків.
73. Особливості регуляції експресії еукаріотичних генів. Регуляції активності факторів транскрипції у еукаріот.
74. Збирання преініціаторного комплексу на промоторі еукаріотичного гену.
75. Структура і функціональний стан хроматину. Виборча конденсація хроматину.
76. Гетерохроматин та еухроматин. Виникнення і роль гетерохроматину.
77. Значення посттрансляційних модифікацій гістонових білків для просторової структури хроматину. Молекулярні ознаки стану хроматину.
78. Зміна гістонового коду та ремоделювання хроматину.
79. Метилування ДНК. Значення й еволюція процесу метилування цитозину. Значення метилування ДНК у геномному імпринтингу.
80. Епігенетичний код як комплекс надгенетичних механізмів регуляції експресії еукаріотичних генів.
81. Значення епігенетичного коду у механізмах клітинної пам'яті. Значення негістонових білків у спадкуванні тривимірної структури хроматину.
82. Механізм успадкування схеми метилування.
83. Механізм інактивації X-хромосоми у клітинах жіночого організму ссавців. Тільца Барра.
84. Значення статевого хроматину для діагностування хромосомних захворювань.
85. Дослідження нуклеїнових кислот. Виділення та очищення ДНК із рослинних, тваринних і бактеріальних клітин.
86. Вектори клонування (плазмід, бактеріофаги, косміди, штучні хромосоми). Структура плазмідного вектора.

87. Принципи конструювання рекомбінантної ДНК. Рестриктази і лігази.
88. Трансформація рекомбінантної ДНК у бактеріальні клітини шляхом електропорації.
89. Ампліфікація фрагментів ДНК, що вбудовані у плазмиду, в бактеріях.
90. Види електрофорезу, які використовуються для розділення макромолекул.
91. Електрофорез ДНК в агарозному гелі. Використання бромистого етидію для ідентифікації фрагментів ДНК у гелі.
92. Створення геномних бібліотек. Метод дробовика.
93. Синтез клонованої ДНК та створення кДНК бібліотек.
94. Гібридизація нуклеїнових кислот. Вплив зовнішніх умов (температури, хімічного складу середовища) на точність гібридизації.
95. Скринінг специфічних рекомбінантних ДНК.
96. Ідентифікація фрагментів ДНК методом гібридизації із використанням радіоактивних ДНК-зондів: ДОТ-блоттинг та Саузерн-блоттинг.
97. Ампліфікація фрагментів ДНК *in vitro*. Полімеразна ланцюгова реакція. Ампліфікатори.
98. Секвенування ДНК за методом Сенгера. Використання праймерів, що мічені радіоактивними ізотопами або флуоресцентними групами.
99. Піросеквенування. Нанопорове секвенування.
100. Методи ідентифікації особин у судовій експертизі: фінгерпринтинг ДНК.
101. Використання мікроереїв (ДНК-чипів) у наукових дослідженнях та медичній діагностиці. Структура мікроерея.
102. Аналіз тотальної експресії генів (сумарної мРНК) за допомогою мікрочіпа.
103. Використання ДНК-чипів для діагностики інфекційних захворювань.
104. Флуоресцентна гібридизація *in situ* (FISH).
105. Використання FISH-методу для виявлення хромосомних транслокацій, каріотипування, ідентифікації мутантних генів.
106. CRISPR-Cas системи та їх значення у механізмі бактеріального імунітету. Етапи функціонування CRISPR-Cas систем.
107. Класи і типи CRISPR-Cas. Особливості структури та функціонування CRISPR-Cas систем I та II класів.
108. CRISPR-Cas9 як найбільш зручна система.
109. Плазмиди, що використовуються у CRISPR-Cas9 технології.
110. Особливості структури та функціонування білка Cas9.
111. Застосування CRISPR-Cas9 для редагування геномів, регуляції активності генів та візуалізації локусів через флуоресценцію.

3.4. Індивідуальні завдання (затверджений на засіданні кафедри перелік з визначенням кількості балів за їх виконання, які можуть додаватись, як заохочувальні):

Підготовка рефератів і виступів на задану тему. Роботи оцінюються від 1 до 10 балів.

1. Механізми рецепції зовнішнього сигналу та його трансдукції всередині клітини.
2. Компоненти внутрішньоклітинної сигнальної системи.
3. Ефекторні молекули. Значення хімічної модифікації білків у трансдукції внутрішньоклітинного сигналіngu. Сигнальні протеїнкінази та фосфатази.
4. Швидкі та повільні сигнальні реакції. Каскадні сигнальні механізми. Транскрипційний каскад.
5. Структура та властивості білків. Значення конформації білків у специфічності взаємодії.
6. Синтез та посттрансляційна модифікація білків, фолдінг.
7. Протеоміка та її завдання.
8. Пріони та пріонні захворювання. Пріони савців та дріжджів. Пріонізація та конформаційна спадковість білків. Механізми пріонізації.
9. Базові принципи організації геномів вірусів, прокариотів і еукаріотів.
10. Механізми прямої та ексцизійної репарації ушкодженої ДНК. Постреплікаційна та SOS-репарація.
11. Молекулярні механізми генетичної рекомбінації. Гіпотеза «розрив-з'єднання».
12. Мобільні генетичні елементи.
13. Порушення механізмів реплікації та репарації ДНК і генетичної рекомбінації як причина виникнення генних та хромосомних мутацій.
14. Трансляція (синтез білка). Активація амінокислот, утворення аміноацил-тРНК.
15. Молекулярна організація рибосоми. Ініціація трансляції, збирання трансляційного комплексу. Елонгація (синтез поліпептидного ланцюга) та термінація трансляції.
16. Посттрансляційна модифікація білків та її значення.
17. Топологічна регуляція експресії бактеріальних генів.
18. Аутогенний контроль експресії рибосомних білків прокариотів.
19. Методи ДНК-діагностики. Показання до ДНК-діагностики.
20. Трансгенні організми. Принцип конструювання трансгенних організмів.
21. Основні напрямки застосування трансгенних організмів у народному господарстві та медицині.
22. Трансгенні бактерії. Рекомбінантні лікарські препарати.
23. Трансгенні рослини. Основні напрямки використання трансгенних рослин.
24. Трансгенні тварини як моделі захворювань та біореактори. Проблеми екологічної безпеки.
25. Клітинна інженерія. Поняття про клонування. Природні та штучні клони.
26. Історія клонування живих організмів. Біологічні й етичні проблеми клонування.
27. Терапевтичне клонування та його перспективи в медицині.
28. Генна терапія. Принципи генної терапії. Генотерапія *ex vivo* та *in vivo*.
29. Вірусні та невірусні вектори в генній терапії.

30. Перспективи й обмеження генної терапії. Генні вакцини.
31. Генна терапія в онкології.

3.5. Правила оскарження оцінки

Оцінка з дисципліни може бути оскаржена у встановленому у ХНМУ порядку.

4. ПОЛІТИКА ДИСЦИПЛІНИ

(система вимог та правил поведінки здобувачів вищої освіти при вивченні дисципліни, зокрема реакція викладача на невчасно виконані завдання, пропущені заняття, поведінку в аудиторії, вимог щодо медичного одягу, тощо, окремо зазначити доступність та умови навчання для осіб з особливими освітніми потребами).

Вимоги дисципліни: студент має мати ґрунтовні знання з медичної біології, генетики та біохімії і бути готовим до активної співпраці.

Відвідування занять та поведінка: присутність студента на заняттях допускається лише у медичному одязі; студент, який запізнився більше, ніж на 5 хвилин, вважається відсутнім; при порушенні академічної дисципліни викладач може попросити студента покинути навчальне приміщення.

Використання електронних гаджетів допускається лише з дозволу викладача.

5. АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Політика щодо академічної доброчесності: порушення академічної доброчесності (списування, інші види плагіату, складання іншим студентом тощо) тягне за собою анулювання оцінки, комісійне перескладання дисципліни та відповідальність студента у встановленому у ХНМУ порядку.

6. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

- 1) Молекулярная биология клетки: в 3-х томах. Т. I / Б. Альбертс, А. Джонсон, Д. Льюис и др. — М.-Ижевск: НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», Ин-т компьютерных исследований, 2013. — 808 с.
- 2) Сиволоб А.В. Молекулярна біологія: підручник. — К.: Київський університет, 2008. — 384 с.
- 3) Molecular biology of the cell. 6th ed. / B. Alberts, A. Johnson, J. Lewis et al. — N.-Y.: Garland Science, 2014. — 1464 p.

Допоміжна

- 1) Наглядная биотехнология и генетическая инженерия / Шмид Р.; пер. с нем. — М. : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2014. — 324 с.
- 2) Джамєєв В.Ю. Механізми рецепції та внутрішньоклітинного сигналінгу у рослин: навчальний посібник / В. Ю. Джамєєв. — Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2016. — 208 с.

- 3) Джамеев В.Ю. Молекулярные механизмы наследования: Учебное пособие / Джамеев В. Ю., Жмурко В. В., Самойлов А. М. — Х.: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2011. — 228 с.
- 4) Molecular Cell Biology. 8th ed. / H. Lodish, A. Berk, Kaiser C.A. et al. — N.-Y.: W.H. Freeman & Co. Ltd, 2016. — 1280 p.

7. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Посилання на сторінку навчальної дисципліни в MOODLE

---

8. ІНШЕ

Корисні посилання:

Положення про запобігання, попередження та врегулювання випадків, пов'язаних із сексуальними домаганнями і дискримінацією у ХНМУ
http://files.knmu.edu.ua:8181/upload/redakt/doc_uchproc/polog-sex.doc

Положення про академічну доброчесність та етику академічних взаємовідносин в Харківському національному медичному університеті

http://files.knmu.edu.ua:8181/upload/redakt/doc_uchproc/polog_ad_etyka_text.pdf

Порядок проведення занять з поглибленого вивчення студентами Харківського національного медичного університету окремих дисциплін понад обсяг навчального плану

http://files.knmu.edu.ua:8181/upload/redakt/doc_uchproc/nak-poriad-poglyv-dysc.docx

Положення про Комісію з академічної доброчесності, етики та управління конфліктами ХНМУ

http://files.knmu.edu.ua:8181/upload/redakt/doc_uchproc/polog_komis_ad_text.pdf

Положення про визнання результатів неформальної освіти в Харківському національному медичному університеті

http://files.knmu.edu.ua:8181/upload/redakt/doc_uchproc/polog_neform_osv.pdf

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА:

http://www.knmu.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=7108%3A2021-03-10-14-08-02&catid=12%3A2011-05-10-07-16-32&Itemid=33&lang=uk

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ:

http://www.knmu.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2520%3A2015-04-30-08-10-46&catid=20%3A2011-05-17-09-30-17&Itemid=40&lang=uk

http://files.knmu.edu.ua:8181/upload/redakt/doc_uchproc/kodex_AD.docx